

УДК 316:37.026

А. О. Ярошенко

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розглядаються проблеми оцінки якості освіти у вищій школі України та перспективи її покращення шляхом інтеграції у європейський освітній простір.

Ключові слова: освіта, якість освіти, модернізація освіти, соціальна робота, компетентності, соціальна політика.

Постановка проблеми. ХХІ століття, безперечно, є століттям освіти. Світ стомився від безперервних конфліктів, військових зіткнень, тероризму. Він хоче жити у співдружності і співпраці. Лідером об'єднавчого процесу нині виступає Європа. Об'єднавчим процесом в освіті слугує Болонський процес, що має на меті консолідацію зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення якості освіти, конкурентноздатності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях.

У 2007 р. спеціальною групою країн-учасниць Болонського процесу був проведений аналіз якості освіти України, яка отримала оцінку 3,5 за п'ятибальною шкалою при загальній оцінці країн-учасниць за цим показником – 4,1. У 2008 р., за даними Лондонської інвентаризації стану виконання вимог Болонського процесу країнами-учасницями, Україна з оцінкою 3,83 за п'ятибальною шкалою перебувала на 35-му місці серед 48 країн [Report...].

4 березня 2008 р. у Брюсселі (Бельгія) було створено Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR). Цього ж року Україна стала його повноправним урядовим членом, що є важливим кроком у напрямі забезпечення європейського рівня якості вищої освіти [Report...].

Як зазначається у докладі «Розвиток системи освіти в Україні» прагнення України приєднатися до Болонського процесу обумовлено розумінням його інтеграційного характеру і тим, що освіта є стабілізуючим та інтегруючим чинником розвитку держави, демократизація всіх процесів становлення сучасного суспільства, що відповідають стратегічним інтересам України в умовах глобалізації (Национальный доклад «Развитие системы образования в Украине»).

На сьогоднішній день здійснені кроки по входженню української освіти в європейський освітній простір. Цьому сприяють і потребують подальшого вдосконалення масштабні міжнародні зв'язки Міністерства освіти і науки України, розвиток міжуніверситетських наукових та академічних контактів, інформаційні можливості співробітництва університетів, проблема нарощування інформаційних ресурсів в українських університетах, мовні можливості міжнародного академічного спілкування та проблеми вивчення іноземних мов студентським та викладацьким складом українських університетів.

Виходячи з цього, **метою даної статті** є аналіз якості освіти у відповідності до європейських стандартів та одного із напрямків сучасної освіти – компетентнісного.

Виклад основного матеріалу. За останні роки в розвитку національної системи освіти і демократизації освітньої діяльності зроблені істотні напрацювання. До них слід віднести, окрім розробки нової законодавчої бази галузі, введення безперервної, ступеневої, дистанційної освіти, створення вітчизняних підручників, педагогічної літератури, оновлення змісту освіти, перш за все, в соціально-гуманітарній сфері, варіативність мережі навчальних закладів та освітньо-професійних програм.

На підвищення якості освіти в Україні спрямовуються і структурно-змістові та процесуальні зміни, що передбачені законами «Про освіту», «Про вищу освіту», національною доктриною розвитку освіти в Україні в ХХІ столітті, державними програмами «Освіта. Україна ХХІ століття».

Якщо подивитись на новації цих Законів, то основними з них є: двоступеневість освітніх циклів, введення системи контролю якості через ліцензування та акредитацію, виборність ректорів, демократизація через розширення прав органів самоврядування, у тому числі студентського.

У свою чергу, забезпечення високоякісної освіти на всіх етапах та рівнях має не тільки педагогічний чи науковий контекст, а й соціальний,

політичний та управлінський аспекти. Тим паче, що перед українським суспільством стоїть проблема дефіциту об'єктивних критеріїв, які мають забезпечувати порівнюваність фахівців, закладів, послуг, програм тощо. Наявність таких критеріїв мали б створювати основу для конкуренції фахівців, закладів, послуг, програм та призводити до підвищення їх якості [Новиков].

Всесвітній економічний форум (ВЕФ), який щорічно відбувається в Давосі, оприлюднює «Звіт про глобальну конкурентоспроможність країни», в якому країни оцінюються на базі двох основних рейтингів. Перший – це Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), згідно з яким визначається стан розвитку економіки та перспективи зростання в середньостроковій перспективі. Другий – Індекс конкурентоспроможності бізнесу – визначає рівень продуктивності та ефективності компаній і галузей (М.Портер) [Porter]. Для України рейтинг ВЕФ – єдиний, за яким оцінюється її конкурентоспроможність та якість освіти. У Індексі глобальної конкурентоспроможності ВЕФ основну увагу приділено 9 головним чинникам, які оцінюють спочатку окремо, а потім на їх підставі виводять загальний рейтинг конкурентоспроможності країни. Одним із чинників, який характеризує підвищення ефективності економіки, є показник вищої освіти та фахової підготовки [World...].

З іншого боку, якість освіти напряму впливає на підготовку висококваліфікованого, конкурентоздатного, компетентного, відповідального фахівця, що вільно володіє своєю професією, готового до постійного професійного росту та мобільності, оновленню своїх людських ресурсів.

Досягти таких результатів під час навчання у ВНЗ можна через запровадження компетентного підходу, що розглядається як один із напрямків модернізації освіти і такий, що передбачає високу готовність випускників ВНЗ до успішної діяльності в різних сферах завдяки сформованості в них системи ключових компетентностей та відповідає прийнятій у більшості розвинених країн загальній концепції освітнього стандарту і прямо пов'язаний з переходом в конструюванні змісту освіти і систем контролю його якості на систему ключових компетентностей.

Варто зазначити, що сучасний етап розвитку компетентного підходу в освіті характеризується розробкою його концептуальних засад як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, зокрема визначення переліку

і сутності ключових компетентностей та втілення їх у відповідних освітніх документах.

Так, у документах і матеріалах ЮНЕСКО вказаного періоду окреслюється певне коло компетенцій, які повинні розглядатися всіма як бажаний результат освіти. Ще в 1996 р. у Доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI ст. «Освіта. Прихований скарб» було сформульовано принципи, на яких повинна ґрунтуватися сучасна освіта: навчитися жити разом, навчитися здобувати знання, навчитися працювати, навчитися жити, що по суті і є глобальними компетентностями [Локшина, 2007, с. 16-21].

Рада Європи в 1997 році визначила п'ять ключових компетентностей, які необхідні кожному освіченому європейцю: 1) політичні і соціальні компетентності, які передбачають здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, сприяти вирішенню конфліктів насильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні і поліпшенні демократичних інститутів; 2) компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві – поважне ставлення один до одного, розуміння, здатність жити в мирі з людьми інших національностей, культур, мов і релігій. Вони визначають соціальну зрілість людини; 3) компетентності, які пов'язані з володінням усним та письмовим спілкуванням; 4) компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, тобто використання нових технологій, ефективне їх застосування тощо; 5) компетентності, що стосуються здатності і бажання вчитися протягом життя [Локшина, 2007, с. 16-21].

У 2005 році Європейська комісія затвердила Європейську довідкову систему, яка містить ключові компетентності для навчання впродовж життя і має служити довідковим інструментом для розвитку компетентностей у національних системах освіти. Дана система нараховує вісім найважливіших компетентностей: спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математична компетентність та базові компетентності в галузі науки і техніки; цифрова компетентність; навчання вчитися; міжособистісна, міжкультурна й соціальна компетентність; громадянська компетентність; підприємливість; культурна виразність [Локшина, 2007, с. 16-21].

Систему компетенцій в освіті складають такі: ключові, загальнопредметні, предметні [Компетентнісний..., 2004].

Освітня компетенція, за визначенням І.В. Бургун - це вимога до освітньої підготовки, виражена сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтацій,

знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо певного кола об'єктів реальної дійсності, потрібних для здійснення особистісно- і соціально значущої продуктивної діяльності [Бургун, 2010].

У виборі ключових компетенцій українські вчені керуються принципом їх відбору «відповідно до сфер суспільного життя, в яких сьогодні особистість реалізує себе та проводить свою діяльність» [Компетентнісний..., 2004, с. 67].

У даній статті головна увага приділяється аналізу становленню фахівця соціальної сфери, що являє собою специфічний вид діяльності, спрямованій на соціальний захист особи як вищій цінності, на підтримку і зміцнення її морального, психічного і фізичного здоров'я, різнобічного розвитку. Компетентно здійснювати ці завдання покликаний фахівець соціальної сфери, професіонал високої кваліфікації, що має особово-моральну спрямованість, професійно необхідними якостями.

Як зазначає у своїй дисертації Муниц Є.С. «Формування соціальної компетентності фахівців по соціальній роботі в процесі навчання у ВНЗ», саме соціальна компетентність є одним зі значних чинників, здатних забезпечити стійку життєдіяльність майбутнього фахівця в усіх сферах професійної діяльності. Очевидний і той факт, що вона є необхідною умовою успішної діяльності студентів - майбутніх фахівців з соціальної роботи, що включає освоєння соціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання соціальних функцій, усуває відчуття внутрішнього дискомфорту і блокує можливість конфлікту з соціальним середовищем [Муниц, 2009, с. 103-106].

Високий рівень соціальної компетентності студентів – майбутніх соціальних працівників – виступає гарантом їх успішної адаптації до умов життя соціуму, що динамічно змінюється, забезпечує перспективність ефективної соціально-професійної реалізації.

До числа основних складових соціальної компетентності входять (за Дж.Рівеном):

- мотивація і здатність включатися в діяльність високого рівня, наприклад, проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність, аналізувати роботу організацій або політичних систем;

- готовність включатися в суб'єктивно значимі дії, наприклад, прагнути вплинути на те, що відбувається у своїй організації або на напрям руху в суспільстві;

- здатність використати свої виведення при виборі стратегії власної поведінки;
- готовність і здатність сприяти клімату підтримки і заохочення тих, хто намагається вводити нововведення або шукає способи ефективнішої роботи;
- адекватне розуміння того, як функціонують організація і суспільство, де живе людина і працює, і адекватне сприйняття власної ролі і ролі інших людей в організації і в суспільстві в цілому;
- адекватне уявлення про ряд понять, пов'язаних з управлінням організаціями. До числа таких понять входять: ризик, ефективність, лідерство, відповідальність, підзвітність, комунікація, рівність, участь, добробут і демократія.

Усі вищеперелічені компоненти компетентності можна віднести до двох сфер: когнітивної і емоційної, вони можуть значною мірою замінювати один одного в якості складових ефективно поведінки. Чим більше таких компонентів залучає людина в процес досягнення значимих для себе цілей, тим вище вірогідність того, що вона цих цілей досягне [Равен, 2002].

Фахівці соціальної сфери покликані забезпечувати процес інтеграції ціленаправленого впливу на особу, стимулювати розвиток суб'єктної позиції індивіда в цьому процесі, регулювати взаємовідносини в системі «особа – сім'я – суспільство». У кожному йдеться про особистісну взаємодію, у рамках якої вирішуються специфічні педагогічні завдання. Саме це вимагає від фахівця соціальної сфери твердого знання відповідних теоретичних і прикладних розробок психології і педагогіки. Їх сутність у спеціальній літературі позначається поняттями «педагогічний професіоналізм», «педагогічна компетентність» [Громкова, 2003, с. 2].

Найбільш ефективними для формування соціальної компетентності майбутніх фахівців з соціальної роботи являються: тренінг розвитку соціальної компетентності, тренінг креативності, тренінг ефективно комунікації, тренінг сензитивності, тренінг упевненості в собі, оскільки саме вони розвивають соціальну компетентність студентів, формують розширену соціальну ідентичність, сприяючи успішній адаптації студентів до умов життя соціуму, що динамічно міняються, забезпечуючи перспективність їх ефективно соціально-професійної реалізації [Муниц, 2009, с. 103-106].

До педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування соціальної компетентності студентів – майбутніх фахівців з соціальної роботи в процесі професійної підготовки відносяться: цільова спрямованість

професійної підготовки фахівців з соціальної роботи на формування соціальної компетентності; реалізація системи роботи по формуванню соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у ВНЗ; а також діагностичний інструментарій, здатний забезпечити контроль за розвитком цього процесу з метою його корекції.

Таким чином, орієнтація змісту української освіти на розвиток компетентностей суб'єктів навчання, насамперед, передбачає ґрунтовне розроблення системи компетентностей різного рівня [Компетентнісний..., 2004].

Показово, що вчені Академії педагогічних наук України (Н.Бібік, О.Овчарук, О.Руденко, О.Савченко та ін) у рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «Рівний-рівному» (2004 р.) відібрали і визначили найважливіші компетентності для нашої держави: уміння вчитися, загальнокультурна компетентність, громадянська, соціальна, здоров'язберігаюча, компетентності з інформаційних і комунікативних технологій, підприємницька компетентність [Компетентнісний..., 2004].

На сьогоднішній день ми повинні повернутися до широкої громадської дискусії, що відбувалася в останні декілька років з приводу ухвалення закону про державні освітні стандарти середньої освіти, і менш публічного невдоволення науково-освітнього співтовариства з приводу нового покоління освітніх стандартів.

Дійсно, державні освітні стандарти є об'єктом безлічі дуже серйозних докорів, але не про них зараз мова. Проблема – і глибше і серйозніше, вона полягає в тому, що в умовах крайньої неоднорідності регіонів і соціуму, в цілому, жоден документ «загального користування» не буде задовільний. Одночасно, у зв'язку з тривалим демографічним спадом, зростає конкуренція на ринку освітніх послуг.

Висновки. Отже, найбільш продуктивним і змістовним напрямом рішення безлічі взаємозв'язаних проблем (у тому числі, проблем компетентностного підходу) є розробка на локальному рівні стандартів освітньо-професійних компетенцій. Зрозуміло, ці стандарти повинні повністю забезпечувати реалізацію державних освітніх стандартів, але не лише. Саме процес розробки цих стандартів може виявитися тим майданчиком, на якому науково-освітнє співтовариство, регіональні і муніципальні органи управління освітою, бізнес і недержавні організації зможуть погоджувати свої інтереси у сфері розвитку кадрового, ширше за те, людського

потенціалу відповідних територій. Ця діяльність може стати запускаючим механізмом становлення інституціональної системи громадянського суспільства в освіті.

Д ж е р е л а

Бургун І.В. Понятійно-термінологічна база компетентнісного підходу: освітні компетенції та їх ієрархія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ardup/2010_2/2-3-23.pdf

Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – Київ : «К.І.С.», 2004.

Локишина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу // Шлях освіти. – 2007. – № 4.

Муниц Е.С. Формирование социальной компетентности специалистов по социальной работе в процессе обучения в вузе // Вестник калининградского юридического института МВД России. Вып.1 (17): научно-теоретический журнал. – Калининград : 2009.

Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – Москва : «Когито-Центр», 2002.

Новиков А.М., Новиков Д.А. Как оценивать качество образования? // Сайт академика РАО Новикова А.М. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.anovikov.ru/artikle/kacth_obr.htm

Porter M. The Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index [Electronic resource]. – Mode of access: www.weforum.org.

Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies [Electronic resource]. – Mode of access: // www.enqa.eu.

World Economic Forum [Electronic resource]. – Mode of access: // www.weforum.org.

A. Yaroshenko. Competence approach as one of the ways of improving the quality of education training specialists social sphere.

The article considers the problems assessing the quality of education in secondary and high school in Ukraine and prospects for improvement through integration into the European educational space.

Keywords: *education, quality of education, modernization of education, social policy, social sphere, experts of social sphere.*